

Ungari viisid eestlaste huulil

Anu Nurk (TÜ)

Käesolevasse artiklisse on püütud kokku koguda ungari ja eesti vastastikused muusikalised mõjutused. Põhirõhk on ungari päritolu lööklauludel, kuid haaratud on ka ungari rahvaviisid, mis erinevaid teid pidi eri aegadel eestlaste huulile jõudnud.

Eino Tambergi loomingusse kuulub viis romanssi (vokaaltsükkel) Sándor Petőfi sõnadele op. 4 1955 (+orkestriseade).

1. Madalal on pilve süle *Eresz kedik le a felhő*
2. Tuul viib õilmelt lehe ära *Hull a levél a virágról*
3. Aknast välja vahin ma *Nézek, nézek kifelé*
4. Kevad ja sügis *Te a tavaszt szereted...*
5. Mu laulud *Dalaim*

Petőfi värsside tõlge pärineb Ellen Niidult. "Tuul viib õilmelt lehe ära" laulu sünni kohta on teada, et see oli Tambergi esimene noorpõlve teos (konservatooriumi II kursusel 1949). Luuletuse tõlke sai ta Tartus otse Ellen Niidult teel Pühajärvele. Laul sündis ümber järve jalutades ilma klaveri ja noodipaberita.

Eino Tamberg on ühes teiseski teoses – oratooriumis „Amores“ (op 65, 1981) kasutanud ungari autori luuleridu, Rab Zsuzsa luuletust „Vakablak“. Selle on eesti keelde tõlkinud Arvo Valton, luuletus kannab pealkirja „Umbaknad“ (1976). Oratoorium „Amores“ on kirjutatud 13 autori armastusluule tekstidele läbi aegade, Sapphost ja Tagorest Ain Kaalepi ja Viivi Luigeni. 1983. aasta kevadel mõjus selle kauni helikeele ning õrnade tundevarjunditega teose esiettekanne justkui puhang Eesti muusikas, sest esmakordselt räägiti kontserdilaval siiralt ja ilusalt armastusest selle kõige puhtamal kujul. Eino Tamberg on öelnud, et kui ta peaks valima enda teostest armsaima, siis oleks see „Amores“. Valtoni väitel sai Tamberg tõuke selle teose loomiseks just Rab Zsuzsa luuletustest.

1970. aastal ilmus "Loomingu Raamatukogus" kogumik nimega "**Leegajused : soome-ugri rahvaste laule**" (Tallinn, LR 29/30), koostajateks Udo Kolk, Richard Ritsing ja Aino Valmet. See sisaldab teiste seas ka 10 ungari rahvalaulu.

- Madárka, madárka = *Linnukene lahke*;

- A horgosi csárda = *Horgosi kõrts*;
- Kifeküdtem én a magas tetöre = *Magama jäin kõrge künka harjale*;
- Mély a Tiszának a széle = *Salalik on Tisza jõgi*;
- El kéne indulni = *Lähen aga teele*;
- Összel érik = *Küpsaks saavad*;
- Utca, utca = *Tänav põleb*;
- Látod babám azt a tearózsát = *Näed sa, tüdruk, õitsemas neid moone*;
- Megrakják a tüzet = *Iga palav tuli*;
- Elindultam szép hazámból = *Kodumaa jääb seljataha*.

Tulles nüüd lastelaulude juurde, siis kõigile tuttav ringmängulaul Zsuzsi rong on meieni jõudnud Ungarist, oletatavalt eelmise sajandi 70ndatel aastatel, mil tublimatel Nõukogude Eesti pioneeridel õnnestus pääseda suviti Ungari pioneerilaagritesse.

Megy a Zsuzsi vonat,
csattognak a kerekék,
Vígan integetnek
az óvodás gyerekek.
/az úttörő gyerekek/
/az elsős gyerekek/
Lalalala, lalalala, lalalala, hu!

Lapsed, kes teist tahab sõita
Zsuzsi rongiga?
Kõik, kes sõidavad,
need rõõmsalt kaasa laulavad.
Lalalalaa...

Uurides tausta, mida see Zsuzsi rong endast kujutab, selgus tõsiasi, et tegemist on Ungari vanima siiani käigusoleva kitsarööpmelise raudteega.

http://hu.wikipedia.org/wiki/Zsuzsi_Erdei_Vas%C3%BAt

Debreceni ja Nyírmártonfalva vaheline 20 km pikkune raudteelõik avati 16. juulil 1882, algselt veeti seda mööda puitu lähedal asuvates metsadest välja. 1923 lisandus reisijatevedu. 1937 oli selle pikkuseks juba 36 km. II MS-s sai raudtee tugevalt kannatada, kuid taastati kiiresti, nii et kogupikkus ulatus 49 km-ni. Väidetavalt olla pilet vahetult pärast sõda maksnud rongi peal 6 muna. 1977 elluviidud uue liikluskontseptsiooni tulemusena võeti suur osa väikeraudteesid üle, see saatus tabas ka Zsuzsi raudteed. Kuid tänu üldsuse survele jäeti sellest siiski 16 km lõik alles. 1978 sai selle omanikuks Debreceni Transpordiettevõtte, mis käivitas selle kui pioneerideraudtee. Järgmine katse raudteed sulgeda toimus 1995. a., kuid ka siis õnnestus allkirjade kogumise abil seda ära hoida. Täna sel päeval liigub see marsruudil Debrecen – Balla-tanya – Kondoros - Hármashegy-tó ühe pealt avatud ja ühe kaetud vaguniga.

Teine laste ringmängulaul, mis jõudnud Ungarist Eestisse, on "Šooder".

Ungari algupärane on tegelikult jõululaul, selle eesti variant on refrääni võrra pikem ega kuulu algselt antud salmiosa juurde. Liigutakse ringis kätest kinni, mõned mängijad on ringi sees. Kui algab refrääniosa, lähevad seesolijad kellegi välisringis olija ette ja hakkab temaga käsi kokku lööma. Ja sõltuvalt mängijate vanusest valitakse vastav kingitus (pai, lilleke või suudlus), mis siis kaaslasele antakse. <https://www.youtube.com/watch?v=5ImBb3b10Og&list=PLAB287432987174A6>

Ég a gyertya, ég,
El ne aludjék!
Aki lángot látni akar,
Mind leguggoljék!

Põleb tuluke,
vilgub leegike,
tema valgus mulle näitab,
kus mu sõbrake.

Šooder, šooder, sind ma oma sõbraks võtan,
mälestuseks sulle
teen ma pika pai.
/kingin lillekse (suudluse)

2012 välja antud "Laste lustilaulikus" on läbi aegade tuntumad ja lauldavamad lastelaulud, nende hulgas on 13 ungari rahvalaulu ja 1 lauluke Béla Bartókilt.

77. Kus sa käisid, talleke? / ungari lastelaul.

84. Kes ei sammu korraga / ungari lastelaul.

109. Salajutt : "Tasa salajutt käib siin..." / ungari rhvv.

145. Sääsk : "Püüdsin kinni sääse ma...." / ungari lastelaul.

148. Valge hani : "Minu valge hani täna plehku pani..." / ungari rhvv. ; sõn.: J. Oro.

160. Sügislinnuk : "Linnukene oksa peal..." / ungari rhvv. ; sõn.: J. Oro.

163. Tihane : "Tihane, tihane, saabunud on tali.." / ungari rhvv.

262. Marjule : "Hellakesed õekesed..." / ungari rhvv.

271. Liblika laul : "Liblik siin, liblik seal..." / ungari rhvv. ; sõn.: J. Oro.

296. Tipp-tipp! : "Tipp-tipp, tipp-tipp... tulge kokku kanad..." / ungari rhvv

336. Pikkelaul : "Meie Miku maias mees..." / ungari rhvv. ; sõn.: J. Oro.

415. Sooder : "Põleb tuluke, vilgub leegike..." / ungari ringmängulaul.

443. Talispordi-laul : "Siuh-sauh, siuh-sauh, libisevad suusad..." / ungari rhvv. ; sõn.: J. Oro

60. Tibukene, tillukene / B. Bartók, sõnad H. Kaljuste

Kõikidele lauludele ei ole õnnestunud nende algupäraseid vasteid leida, kuid ekslikult on ungari rahvalauluks tehtud ka üks slovakkia rahvaviis (nr 271 "Liblika laul"). Ungari laulude vastavad pealkirjad on järgmised:

- Kus sa käisid talleke (77) – **Hol jártál báránykám?**
<https://www.youtube.com/watch?v=ZhleopfhGjg>
- Kes ei sammu korruga (84) – **Aki nem lép egyszerre**
<https://www.youtube.com/watch?v=zW3TVXGfCNU>
- Sääsk (145) – **Megfogtam a szúnyogot** <https://www.youtube.com/watch?v=FNtsRFBE6k8>
- Tipp-tipp (296) – **Hej, két tyúkom tavali**

Kui eelmiste laulude sisu oli sarnaselt tõlgitud ka eesti keelde, siis talispordist rääkiv laul on originaalist õige kaugelt mööda läinud.

- Talispordilaul (443) – **Cickom, cickom, vagyon-e szép lányod?**
<https://www.youtube.com/watch?v=mZyIHDyIbd8>

Kõige tuntum neist on ilmselt eestlasele "Minu valge hani täna plehku pani..." . Originaalis jutustab see laul 30 salmis loo sellest, kuidas kuningapoeg riietas enda vaeseks voorimeheks ning läks küla pealt endale naist otsima.

- Minu hani (148) – **Egyser egy királyfi** <https://www.youtube.com/watch?v=X1ceqejeE1jc>

Ansambli Untsakad repertuaaris ja helikassetil aastast 2000 on imeilus ungari rahvalaul "Repülj, madár, repülj" eestikeelses versioonis (sõnad tõlkinud Talvo Pabut) „Lenda, lindu“.

<https://www.youtube.com/watch?v=S8GuSg3FnQI> Kui ungari laulus palutakse linnul Ménasági lennata (Székely küla), siis eesti laulus on sihtpunktiks Lapimaa.

Tulles nüüd lööklaulude juurde, siis vanim lugu, mis Eestis on üle võetud, on 1935. a. loodud "Szomorú vasárnap" – "Nukker pühapäev" („Kurb pühapäev“), viisi autor Rezső Seress, sõnad László Jávorilt. Eestikeelsed sõnad pärinevad Heldur Karmolt, kes ongi valdava enamiku ungari laulusõnade eestindaja. Laul on ilmunud noodina sarjas „Laulge Kaasa“ nr 78/1985. Ent ilukirjanduses on Juhan Smuul toonud selle sisse oma teosesse "Muhulaste imelikud juhtumised Tallinna juubeli-laulupeol", ilmunud 1957, kirja pandud aga juba 1955. Selles jutustuses laseb Smuul noorel Sikusarve nimelisel tegelasel Kuivastu-Virtsu praamil neiu Keetelikule seda lugu esitada. "Ja sellepärast rõõmustab noor Sikusarv oma sümpaatiat lauluga

sellest koolkonnast, mis päris laialt meie noorsoo sees maad võtnud. Ta esitab talle “Kurba pühapäeva”, sama “Kurba pühapäeva”, mille pärast 30-ndatel aastatel üksi Budapestis end 26 meest üles poos.” Järelikult pidi see laul olema laiemas ringis tuntud juba enne 1955. aastat. Sama meloodia kõlab orkestri esituses pikalt „Tallinnfilmi“ 1957 valminud filmis „Juunikuu päevad“. Filmi tiitrites sellekohast märget pole, on vaid rida “Muusika: Boriss Kõrver”.

Aastal 2007 tegi sellele laulule omapärase video ansambel Kasemahlake.

<http://www.muusika.tv/kasemahlake-nukker-puhapaev.html>

Kuigi “Laulge kaasa” sarjas (ajavehmikus 1963-1983) on 18 ungari laulu noot trükitult ilmunud, ei ole sugugi need kõik leidnud esitamist eesti lauljate poolt. Peatun seepärast neil lauludel valikuliselt.

Aastast 1961 pärinevat laulu “Gézengúz” – „Võrukael“ esitas siinmail juba 1966 noor Heli Lääts.

<https://www.youtube.com/watch?v=21Cgbiz76jl>

Originaalis laulis selle loo tuntuks duetipaar Ági Gergely ja tollal veel teismelise eas olev Zsuzsa Koncz. <https://www.youtube.com/watch?v=80tjQhiuyDk&feature=youtu.be>

Heldur Karmo tõlge jälgib seejuures väga täpselt originaali. Võrukaelaks on selles laulus poisike Pisti, kellest sirgub noormees István.

1965 „Kicsit szomorkás a hangulatom máma“ on eesti tõlkes saanud pealkirjaks „Tore hommik“. Ungaris kuulus see laul mitme artisti repertuaari (sh Péter Máté ja Kati Kovács). Eestis esitas seda Kalmer Tennosaar. Kui originaalis on mina-jutustajal ärgates paha tuju ja ta kutsub kallimat end lohutama, siis eesti versioonis on algusrida „Kas võib kaunimalt veel alustada päeva?“. Võimalik, et siin on mõjutajaks olnud selle laulu soomekeelne versioon, mille pealkiri kõlab „Ihana aamu“.

1969 sündis Gábor Presséri ja Anna Adamise ühisloominguna kõrge ja kauge lennu teinud laul “Gyöngyhajú lány” (esitajaks ansambel Omega). <https://www.youtube.com/watch?v=CGt-rTDkMcM>

Sellest loost tehti cover´id nii Poolas (as *Dziewczyzna o perłowych włosach*), Tšehhis (*Dívka s perlami ve vlasech*) kui Leedus (*Meilés Nèra*)

<https://www.youtube.com/watch?v=oKb4qUZR064>

Samuti esitas seda tollase Lääne-Saksamaa ansambel Scorpions (*White Dove*)

<https://www.youtube.com/watch?v=sXlwiMYb-qY>

Ida-Saksas laulis seda teistsuguste sõnadega aga Frank Schöbel (Schreib es mir in den Sand)

<https://www.youtube.com/watch?v=PF5-OnqpS5U>

Kui algupärane jutustab meile unenäolise nägemuse pärljuukselisest tütarlapsel, kes tuleb maa peale inimesi raskel hetkel lohutama, siis eestikeelses versioonis räägitakse kotkast, kes tõttab pessa oma poegade juurde. Refraän kuulutab: "Sest et kõigil olema peab kodu, mida kalliks ta peab, hallide pilvede all, kodu siiski tal." Eestis oli see laul 1970-ndatel ja 1980-ndatel väga levinud EÜE-s ja EÕM-is pealkirja alla "Kotka lend". Sõnade tõlkija on teadmata.

1974. aastast pärineb ansambli Skorpió repertuaarist laul "Igy szólt hozzam a dédapam", <https://www.youtube.com/watch?v=gfDG5-t-vxw> mis eesti keeles sai pealkirjaks "Viimne ratsu" (sõnad H. Soop) ja mida esitas Ardo Juhkov koos ansambliga Keeris (tegutses Pärnus 1982-86). <https://www.youtube.com/watch?v=LGtVB4cM-HI>

1976/77 aastavahetusel esitas Kati Kovács Hiltoni hotelli avamispeol esmakordselt laulu „Ha legközelebb látlak” <https://www.youtube.com/watch?v=RbyR-Qx6HjE> (autorid Tibor Koncz ja Iván Szenes). Eestis on esitanud seda Silvia Vask koos ansambliga Medium (1980-ndate alguses) <https://www.youtube.com/watch?v=bgTv0a1T-HQ> ning aastal 2011 Liisa Pulk koos ansambliga Regatt. <https://www.youtube.com/watch?v=KhyuuCrA8nc>. Viimane on ühtlasi teleseriaali „ENSV” tunnuslauluks.

1979 István Lerchi ja Ferenc Demjéni koostöös loodud laul „A lényeg” (esitaja Kati Kovács) leidis tee Anne Veski repertuaari pealkirja all „Kiire”.

1981 László Tolcsvay ja János Bródy lugu „Csillagvirág” esitas ungari keeles Zsuzsa Koncz, <https://www.youtube.com/watch?v=nBSQTC16HW4> eesti keeles aga Marju Länik koos ansambliga Kontakt.

Tartu Maratoni tunnuslugu pärineb ansambli Neoton Familia repertuaarist (loodud 1981) <https://www.youtube.com/watch?v=OQA6BBDMMu8>

Lõpuks veel kaks fakti selle kohta, mil ungari muusikud on olnud inspiratsiooniks eesti kirjarahvale. 2007 esines mitme kontserdiga Eestis Ágnes Herczku. Lauri Pilter, kes käis tema kontserdil Haapsalus, kirjutas pärast seda jutustuse "Suur on efeslaste Artemis" (kogumik „Retk Rahemäkke“ 2010), milles lühikeses stseenis tuuakse sisse Ágnesi-nimeline ungari lauljanna, kes andis ühes Eesti linnas kontserdi ungari rahvalauludega. Fiktiivne peategelane Hendrik-Erik on peaaegu armunud lauljannasse ja teeb pärast kontserti lauljannale tagasihoidliku lähenemiskatse.

Tuuli Tauli 2010 ilmunud luulekogus „Täiuslik ja turvaline“ on luuletus „felix lajkóle“. Felix Lajkó – hetkel suurim ungari viiuligeenius – andis 2009 aprillis Tallinnas Kumus kontserdi, kus viibis ka luuletajanna. Luuletus on sündinud selle kontserdi ajal. See on pisut eneseirooniline, luuletajanna on viuldaja mängust lummatud ja armub viiulikunstnikku ning usub, et Lajkógi märkas ehk teda „esimeses reas, kohal number kuus“. Autor palub, et viuldaja jääks temaga ja

mängiks ainult temale mustlasviit. Kokkuvõttes kinnitab luuletajanna, et „koju tagasi sa sel kevadel ei lenda“. Luuletus on tõlgitud ka ungari keelde (Nóra Rácz) ning ilmunud 2011. a detsembris Ujvidéki ajalehes.

Mainitagu ära veel kaks eesti juurtega ungari muusikut ja üks ungari juurtega eesti muusik. Basskitarrist Gábor Juhászi ema on eestlanna, pärit Alatskivilt (<http://www.juhaszgabor.eu>) Juhászi looming on saanud mõjutusi ka Eestist (<http://www.juhaszgabor.eu/upload/alatskivi.mp3>).

Lauljanna Kati Lajtai (s. 1978) ema on samuti eestlane. Ta on laulnud ansamblites Fianna ja Crystal (1998-2010), alates 2014 tegutseb ansambliga Budapest Voices. Temalt on ilmunud 17 albumit.

Eestist on sirgunud ungari juurtega ooperilaulja Aile Asszonyi (s. 1975), kes praeguseks elab Amsterdamis.

Nagu näha, pole Eesti kultuuriruumi kandunud sugugi vähe Ungari laululoomingut. Huvitav oleks teada saada, kuidas 1957. aastal tunti noorte hulgas Seressi laulu „Kurb pühapäev“? Kas võis selle tuntus saada alguse filmist „Juunikuu päevad“ või eelnes sellele midagi muud? Ka „Kotka lennu“ leviku lugu oleks huvitav välja selgitada.

Ülevaade lööklauludest kronoloogilises järjestuses:

1935	Szomorú vasárnap	<i>Nukker/Kurb pühapäev</i>	1955/1957/1985
1948	Ilyennek képzeltelek mindig	<i>Kujutlused</i>	1984
1948	A körúton bolyongtam	1) <i>See tänav</i> 2) <i>Kui eksinu</i>	1979 1985
1959	Téged várlak átvirrasztott éjjeleken	<i>Ootan sind</i>	1980
1961	Gézengúz	<i>Võrukael</i>	1963
1965	Kicsit syomorkás a hangulatom máma	<i>Tore hommik (sm keelest)</i>	1972
1968	Ciribiribé	<i>Ciribiri-baby (ka sm k)</i>	1976
1969	Ma végre jó a kedvem	<i>Las ikka paista päike</i>	1981
1969	Gyöngyhajú lány	<i>Kotkalend</i>	?
1971	Kis herceg	<i>Väike prints</i>	1978
1972	Hol vagytok cimborák?	<i>Kuhu on kõik sõbrad jäänud?</i>	1987
1972	Add már Uram az esőt	<i>Too, tuul, väike vihmahoog</i>	1977
1972?	Tárd ki ablakod	<i>Vihmapiisad</i>	1972/1973
1974	Így szólt hozzám a dédapám	<i>Viimne ratsu</i>	?
1975	Találkozás egy régi szerelemmel	<i>Kohtumine vana armastusega</i>	1987
1976	Ha legközelebb látlak	<i>Kui kunagi veel näeme</i>	1978
1980	Én sohasem búcsúzom	<i>Lahkudes head sulle soovida võin</i>	1987
1981	Csillagvirág	<i>Täheõis</i>	1983
1981	Vigyél el!	<i>Ära siit!</i>	1983
1981	A lényeg	<i>Kiire</i>	1981

